

שמעתא עליבא דהלכתא

גליון תקס"ו | פרשת קרח בחול שלח | תשפ"ג | קהילת הניכי הישיבות | רמות ב' | ירושלים תובכ"א

שמעתא אליבא דהלכתא

משיעורי הרה"ג הרב יוחנן בורגר שליט"א
מ"רין וראש כולל הוראה רמות

האם מותר להרוג נחש בשבת

א. צידת נחש ועקרב. ב. הריגת מזיקין הרצים אחריו. ג. אין רצים אחריו. ד. ספק אם מותר. ה. רוב הפעמים הנחש אינו מזיק. ו. רוב הנחשים אינם מסוכנים / ספק אם הוא נחש מסוכן. ז. נחש בירושלים. ח. הריגת בע"ח לפי תומו כשכנתו רחוקה.

א. צידת נחש ועקרב

מבואר בגמ' שבת (קז) דכל "פטוריי" בשבת, פטור אבל אסור, לבר מתלת דפטור ומותר, ואחד מהם הוא הצד נחש בשבת דאם מתעסק בו שלא ישכנו פטור. ושאלו שם דממאי דפטור ומותר הוא, ויישבו מהא דתנן כופין קערה על עקרב שלא תישך, ע"כ. וכן פסקו הרי"ף (שבת לח: ברי"ף) והרא"ש (פ"ג ס"ט ב). וז"ל הרמב"ם (שבת פ"י הכ"ה) רמשים המזיקים כגון נחשים ועקרבים וכיוצא, אע"פ שאינם ממיתים הואיל ונושכין מותר לצוד אותם בשבת, והוא שיתכוין להנצל מנשיכתן. וכן פסק השו"ע (ס"ו ס"ז ס"ז).
וביאר המ"א (ס"ק יב) דשרי משום דהוי משאצ"ל ובמקום הזיקא לא גזרו כמבואר בגמ' שם. ועיי"ש שהקשה דצ"ע על הרמב"ם שפסק כן דהרי הרמב"ם גופא (פ"א ה"ז) פסק כר"י דס"ל דמשאצ"ל חייב. ועי' במגיד משנה (פ"י ה"י) שכבר עמד בזה וכת' דשרי בצידת הנחש שאינו צד כדרכו אלא מתעסק בו אי נמי כיון דרבים נוזקים בו חשיב ליה כסכנת נפשות כו', ע"כ. והמ"א שם הביאו וביאר ע"פ תירוץ הראשון דטעם היתרת להרמב"ם הוא משום דאינו צד כדרכו אלא מתעסק בו, ואפי' אין ממתין שרי דהא אין במינו ניצוד (ומש"כ שאין ניצוד משה הא"ר (אות יח) והחמד משה (אות יח) תמו דהא נחש מינו ניצוד. והתוס' שבת (יג) הגיה שצ"ל דהא במינו ניצוד. והפמ"ג (א"א ס"ק יב) כת' ד"ל דס"ל להמ"א דבעת הרמב"ם כרש"י דמינו או אין מינו ניצוד תלוי בצריך או לא צריך לו. ועי' במחצה"ש (סו). ועי' עוד להלן אות ד' בשם התה"ד]. והמ"ב (ס"ס"ב כז) הביא משום דבכה"ג הוי כמתעסק. ועי' בשמעתא עמיקתא גליון תקכ"ח בענין צידת שאר בע"ח עוקצים.

ב. הריגת מזיקין הרצים אחריו

ואיתא בשבת (קכ"א): אמר רבי יהושע בן לוי כל המזיקין נהרגין בשבת, מתיב רב יוסף חמשה נהרגין בשבת ואלו הם זבוב שבארץ מצרים וצירעה שבנינה ועקרב שבחדייב ונחש שבאר"י וכלב שוטה בכל מקום, מני אילימא רבי יהודה האמר מלשאצ"ל חייב עליה, אלא לאו רבי שמעון והני הוא דשרו אחרני לא. ועיי"ש שתירץ רב יוסף ברצו אחריו ודברי הכל. ופרש"י כל המזיקין – ההורגין. חמשה נהרגין בשבת – וקס"ד אפי' אין רצין אחריו ומשום דס"ל ליה כרבי שמעון דמשאצ"ל מדרבנן היא דאסירא והכא לא גזרו. נהרגין בשבת – ואפילו אין רצין אחריו משום דס"ל דסתמן הורגין הם. הא אמר חייב עליה – והיכי שרי במלאכה גמורה כשאין רצין אחריו דליכא פק"י. ברצין אחריו – כי אמר רבי יהושע בן לוי כל המזיקין נהרגין ברצין אחריו קאמר דפק"י הוא. ודברי הכל – ואפילו לרבי יהודה, והא דחמשה נהרגין כשאין רצין אחריו ורבי יהושע בן לוי, ע"כ.

והתוס' (שם ד"ה ברי"ף) דחו את דברי רש"י וכתבו שני לר"י לפרש דברייתא ברצין אחריו ודברי הכל פירוש אפי' רבי יהודה מודה דחמשה שרי להרוג ברצין אחריו, אבל שאר אסור להרוג אפי' רצין אחריו לרבי יהודה, ורבי יהושע בן לוי כרבי שמעון דשרי שאר אפי' באין רצין אחריו, וכן פירש ר"ח שאין להקל בזה דלא שרו אלא בדריסה לפי תומו, ע"כ. ומבואר דלפי דבריהם בשאר מזיקין אף ברצין אחריו מותר רק אם דורסם לפי תומו (עי' הביאור בזה להלן), אבל לרש"י בשאר מזיקין אם רצים אחריו שרי כדרכו, ואם לא רצין אחריו מותר להרגם לפי תומו כמבואר להלן.

ודעת הרי"ף (שם מה): והרא"ש (פ"טו ס"י יא) כפירוש רש"י דחמשה אלו נהרגין בשבת אף אם לא רצין אחריו, ושאר כל המזיקין אם היו רצין אחריו מותר להורגן לדברי הכל. וכן פסק הרמב"ם (פ"א ה"ד) וז"ל: היה ורמש שהן נושכין וממתין ודאי כגון זבוב שבמצרים כו' מותר להרגן בשבת כשיראו, ושאר כל המזיקין אם היו רצין אחריו מותר להרגן, ואם היו יושבין במקומן או בורחין מלפניו אסור להרגן, ואם דרסן לפי תומו בשעת הילוכו והרגן מותר, ע"כ.

וכת' הרב המגיד שם דאע"פ שדעת הרמב"ם (פ"א ה"ז) כרבי יהודה דמשאצ"ל חייבים עליה, מ"מ פסק להתיר כי ס"ל דאיכא פק"י בהראותן בלבד. וביאר הבה"י הרמב"ם יפרש דאין אמרינן ברצו אחריו ודברי הכל היינו דרבי יהושע בן לוי התיר שאר מזיקין ברצו אחריו לדברי הכל, והא דתניא חמשה הרצים אפי' בלא רצו אחריו היא, ורבי יהודה נמי שרי בהו לפי שהיזקן מצוי הוי פק"י בהראותן בלבד וכו'. ויוצא דלפי הרמב"ם הני חמשה לאו דוקא, ד"הי לכל היה ורמש שהם נושכים וממתים ודאי, וכי אמרינן דשאר מזיקין אם רצין אחריו נהרגין היינו בשאינם ממתין בודאי, אלא ספק ממתין ספק אין ממתין, וכיון שהם ספק ממתין ברצין אחריו הוי ספק פק"י דאליכ לא הוה שרי לרבי יהודה דמחייב במשאצ"ל, ע"כ.

ועי' בשו"ע (ס"ו) פ' ספק דכל היה ורמש שהם נושכים וממתים ודאי, נהרגים בשבת אפילו אין רצין אחריו, ושאר מזיקין, כגון נחש ועקרב במקום שאינם ממתין, ואם רצין אחריו, מותר להרגם, ואם לאו, אסור. וכת' בביאור הגר"א שם דאע"ג דגמ' לא קא' אלא חמשה, מ"מ לאו דוקא הוא, אלא הכל לפי המקום והזמן וזה שכתב הרמב"ם כל כו', ע"כ.

ועי' במ"ב (ס"ק מה) שאלו שממתים בודאי, מותר להרגם אף כשבורחים מפניו. ועי' בשעה"צ (אות עב) דאפשר דאף להרמב"ם מותר לחפש אחריהם, ועיי"ש דלדין דמלשאצ"ל פטור עליה ודאי מותר לחפש אחריהן.

ג. אין רצים אחריו

ואיתא בשבת (שם) בעו מיניה מרבי ינאי מהו להרוג נחשים ועקרבים בשבת, אמר ליה צירעה אני הורג נחש ועקרב לא כל שכן, דילמא לפי תומו. ופרש"י לפי תומו לא שיעמוד עליו ויהרגנו להדיא אלא כשהוא הולך לתומו ונחש או עקרב בפניו א"צ לישמט ממנו אלא דורסו והולך ואם מת בדריסתו ימות הואיל ולא נתכוין דבבר שאין מתכוין לרבי יהודה מדרבנן הוא ולענין מזיקין לא גזרו, ע"כ. אבל הרי"ן (מה: ד"ה נחש) פירש דורסו ואפי' במתכוין אלא שהוא עושה לפי תומו שמראה עצמו כאילו אינו מכוין וכרבי שמעון דפטור במשאצ"ל, ומיהו להרגן להדיא אסור דכיון שאין היזקן מצוי כחמשה השנויים בברייתא כל כמה דאפשר לשנויי בהריגתן משנינן. וכ"כ הרב המגיד (שם) בשם הרמב"ן (שם) והרשב"א (שם ד"ה הא) ושכן נראה מהרמב"ם. ועי' בשו"ע ס"ו י' שפסק כסברת הרי"ן, ודמות לדורסם לפי תומו, ואפי' במתכוין אלא שמראה עצמו כאילו אינו מכוין.

ועי' בתוס' (שם ד"ה כ) שפירשו דאע"ג דתנן לעיל שמותר לצוד עקרב שלא יושך איצטרך לאשמועינן דהריגה נמי שרינן, דסלקא דעתך דאסירא משום דמיפרסמא מילתא טפי מבצידה, ע"כ. והרשב"א (קכ"א: ד"ה ומיהו) כתב דקמ"ל דהיכן שא"א בצידה מותר בהריגה לפי תומו. וכן נקט הק"י (פ"טו ס"ז אות ט). ומשמע דהיכן שאפשר עיי' צידה אסור להרגה. אולם מהמ"ב ס"ק כ"ז משמע דהתירו בין לצוד ובין להרוג לפי תומו. וכן הוא להדיא בדבריו בס"ק מ"ז. ועיי"ש ברשב"א דהא דהרוג לפי תומו הוי שינוי, ולפי"ז י"ל דאף שינוי אחר מהני לזה. אולם לפי דברי המ"ב (ס"ק מה) ע"פ הלבוש (סוף אות ט) שכת' דהתירו בכה"ג כדי שיראה לפני הוראה כאלו אינו מתכוין שלא יאמרו זה נוטל נשמה בשבת במתכוין ולא ידעו לחלק, משמע דדוקא אם עושה לפי תומו שרין.

ד. ספק אם ממתין

ועי' במ"א (ס"ק כג) שכתב שמשמע מהשו"ע הנ"ל שהתיר להרוג לפי תומו, דשרי אף כשמכוין להרוג אפי' לדעת הרמב"ם דס"ל דמשאצ"ל חייב. וביאר הפמ"ג דמשמע כן מזה שהשו"ע לא הביא שהרמב"ם חולק ע"ז כמ"ש בכה"ג בסעי' ז'.

ועיי"ש בתמה ע"ז דאמאי שרי בכה"ג להרמב"ם דס"ל דמשאצ"ל חייב עליה. וכתב דבנחש ועקרב עיי"פ הרוב הם ממתין ולכן אף במקום שאין ממתין מותר לדורסן אף להרמב"ם דמנחש שכיני, אבל דבר שמת ממתין לעולם פשיטא דאסור לדורסו להרמב"ם. וביארו המחצה"ש והפמ"ג דמש"כ המ"א יע"ל פי הרוב, האמת נקט, אבל ה"ה אם היה ספק אם הם ממתים ג"כ מותר. ועיי"ש בפמ"ג שביאר שהמ"א הקשה כן דוקא אליבא דהרמב"ם דס"ל דמשאצ"ל חייב עליה, אבל לדעת השו"ע ודעימיה דס"ל משאצ"ל פטור עליה אף אם לא ממתים כלל מותר להרגם משום צער ואף במתכוין לפי תומו שרי.

ויוצא מדברי המ"א ג' חלוקות א' לרוב ממתים או אפי' ספק ממתים, מותר להרגם בכל גוונא. ב' לרוב אינם ממתים, אם רצין אחריו מותר להרגם לכ"ע, ואם לא רצין אחריו מותר להרגם לפי תומו (דהרי בגמ' מיירי בספק ממתים ולא רצין אחריו דבעי לפי תומו). ג' דבר שאינו ממת כלל, לדין דמשאצ"ל פטורים עליה שרי להרוג לפי תומו עיי"מ שלא יזיקנו, ולהרמב"ם אסור כמבואר בשעה"צ דבסמוך.

פניני הלכה

האם מותר לתבוע חובו מחבירו כשחושש שאין לו מהיכן לפרוע

א. נאמר בתורה אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנשה לא תשימון עליו נשך. ואמרו חז"ל במכילתא אם כסף תלוה את עמי, רבי ישמעאל אומר כל אם כסף תלוה רשות, חוץ מזה ועוד שניים, ואם תקריב מנחת ביכורים חובה וכו', וכיוצא בזה ואם מנחב אבנים תעשה לי חובה וכו', אם כסף תלוה את עמי, חובה ולא רשות, אתה אומר חובה או אינו אלא רשות, כשהוא אומר והעבט תעביטנו חובה ולא רשות.

וכוונת מדרש להא דאמר קרא כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שערך בארץ וכו', כי פתוח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו די מחסורו אשר יחסר לו. ע"כ.

ודרשו חז"ל העבט תעביטנו, אין לי אלא שאין לו ואינו רוצה להתפרנס אמר רחמנא תן לו דרך הלואה, יש לו ואינו רוצה להתפרנס מנין (פרש"י - ואינו רוצה להתפרנס משלו אלא משלך, מנין שאתה חייב להעביטו ולפרוע ממנו אחר מיתה) ת"ל תעביטנו מ"מ ע"ש.

וכן פסק הרמב"ם - מצות עשה להלות לעניי ישראל שנאמר אם כסף תלוה את עמי את העני עמך, יכול רשות ת"ל העבט תעביטנו וגוי, ומצוה זו גדולה מן הצדקה וכו', והתורה הקפידה על מי שימנע מלהלוות לעני שנאמר ורעה עיניך באחיך האביון וגוי. ע"כ. וכן הוא בטור ובשו"ע.

וביאר הלחם משנה דהא דלא סגי בקרא דהעבט תעביטנו, דהו"א דקרא התם איירי בעני שהוצרך לשאלו לו, לכך הוצרך להביא אם כסף תלוה את עמי, ובקרא דאם כסף לא סגי משום דכתיב ביה אם, לכך בה זה ולימנו על זה, ומש"ה הוה תרוויחו חד עשה ולא תרי עשה מפני שזה מגלה על זה וחד הוא.

ג. עוד מבואר בדברי הפסוק דהיכא דחבירו חייב לו כסף, אסור להיות לו כנושה. וגדולה מזו דרשו חז"ל כי אתא רב דמי אמר מנין לנושה בחבירו מנה ויודע שאין לו שאסור לעבור לפניו, ת"ל לא תהיה לו כנושה (פרש"י לא תראה בעיני כנושה שיראה ויבוש).

וכן הוא לדינא ברמב"ם כל הנוגש את העני והוא יודע שאין לו מה להחזיר עובר בלא תעשה, שנאמר לא תהיה לו כנושה. אסור לאדם להראות לבעל חובו בזמן שיודע שאין לו, אפי' לעבור לפניו שלא יפחידו או יכלימו אע"פ שאינו תובעו. ואצ"ל אם תובעו. ע"כ.

ובלחם משנה דייק מדברי הרמב"ם דס"ל היכא דנוגש את העני עובר בלא תעשה, אבל אם רק מראה עצמו לבע"ח אינו בכלל הלאו, מיהו איסורא מיהא איכא. וכן דייק במנחת חינוך. וביאר הלחם משנה דאע"ג דמקרא דלא תהיה לו כנושה מפקינן ליה בגמ', מ"מ משמע ליה לרבינו דליכא ביה אלא איסורא ואסמכיהו אקרא דלא תהיה לו כנושה, דאין זה נגישה ממש.

ג. ויל"ע בכה"ג דחושש שאין לחבירו מהיכן לפרוע לו החוב, אם מותר לו לתבוע חובו, או דיש לו לחשוש לאיסור דאורייתא של תובע חבירו ואין לו. ויש לדיק לשון הגמ' שכתב "יודע שאין לו". וכן הוא ברמב"ם "והוא יודע שאין לו". וכיוצא בלשון הטור "אם יודע שאין לו", ולשון השו"ע "כשיודע שאין לו". דדוקא בכה"ג שיודע שאין לו אסרה תורה. אבל היכא דמסופק בדבר אינו בכלל האיסור.

מסקנא דיניא

א' מותר לצוד בעלי חיים העלולים להזיקו כגון נחש או עקרב וכדו', ואפילו בעלי חיים העוקצים בלבד כגון יתושים וכדו' מותר לצודם. ועי' בזה **בשמעתא עמיקתא** גליונות תקכ"ח ותקס"ו. ב' בעלי חיים העלולים להמית באופן ודאי כגון נחש ארסי, עקרב, כלב שוטא וכדו', מותר להרגם בשבת ואפילו אין רצין יודע. ומותר אף לחפש אחריהם במקומות שיש שם אנשים. ג' אם יש ספק אם הבעל חי ודאי ממות או אינו ממות, כגון שאינו יודע אם הוא נחש ארסי, מותר להרגו כדרכו אף אם רוב המין באותו מקום אינו ממות, כי בפק"י לא הולכים אחר הרוב. ד' אם לרוב מין הבעל חי אינו ממות, אם רץ אחרינו מותר להרגו, ואם לאו אסור להרוג אלא לפי תומו, דהיינו באופן שנראה כאלו אינו מתכוון להרגם. ומי"מ בכל זה הכל לפי המקום והזמן, כי במקום שיש רבים או ילדים קטנים אף אם לא רצים אחרינו לפעמים עלול להיות חשש סכנה ומותר להרגם אף כדרכו. ה' אף שאר מזיקין שאין בהם משום חשש פק"י כלל רץ חשש נוק, כגון שעוקצים עקיצה קשה, אם רצין אחרינו מותר להרגם, ואם לאו מותר להרגם לפי תומו.

ה. רוב הפעמים הנחש אינו מזיק

והנה **מהמ"א** הנ"ל מבואר שבש"ע כשיש ספק אם ממתים ואפי' לרוב אינם ממתים הוי חשש פק"י ואם רצין אחרינו מותר להרגם כדרכו ואם לאו הרגם לפי תומו (דאילו היה מיירי במקום שאינם מסוכנים **להרמב"ם** אסור כמי"ש **השעה"צ** הנ"ל). אלא דלכאוי צ"ע על זה מהא דאיתא **בברכות** (ב:) דלא מפסיקין בנחש כרוך על עקבו. ואמרו **בגמ'** (ג:) אמר רב ששת לא שנו אלא נחש אבל עקרב פוסק. ופירושו **הרמב"ם** (פ"ה"מ שם) ו**הרע"ב** (שם) דדוקא נחש **שרוב** פעמים אינו נושך אינו פוסק אבל עקרב פוסק. וכן נקט **השו"ע** (א"ח ס"ד ק"ד סעי' א) ומבאר דלא חשיב פק"י בכה"ג. ומשמע שדוקא סתם עקרב מסוכן ואילו בגמ' בשבת הנ"ל למדו דכשם שמתים מותר לצודו וכו', מותר נחש וקשה היכי לפינן נחש מעקרב וזילמא נחש קיל טפי. וכבר עמד בזה **בהגהות חו"י** (שבת שם) ו**הק"נ** (שם פ"ה ס"ט ב' ת"ת ד) וכת' **הק"נ** דעי"כ סוגיא זו פליגא על רב ששת בברכות. וי"ל דלעולם הכל לפי המקום והזמן וכמי"ש **הגר"א** הנ"ל, וכן מבואר **במאירי** בברכות (שם ס"ד"ה אמר המאירי) שכת' על הא דברכות דלעולם ה"ה לנחש במקומות שנשיכתם סכנה, כלל הדברים כל שאין שם סכנה לא יפסיק לשום דבר, ע"כ. ועי' עוד בזה **בדעת תורה** (ס"ד ק"ד על סעי' א). אלא דאיתא שקשה על הא דברכות דהרי קיי"ל דלא אזלינן בפק"י אחר הרוב. שו"מ **בבנין ציון** (ס"י קלו' ד"ה והנה כל) שהוכיח מכאן דהא דקיי"ל דאין הולכין בפק"י אחר הרוב היינו דוקא ביש ודאי סכ"י לפנינו, כגון בנפל עליו הגל, אבל בשעתה אין כאן פק"י רק שיש לחוש לסכנה הבאה, בזה אזלינן בטר רובא כמו לפנינו אסורא, ע"כ. ומתמיהא הנ"ל לא משמע כדבריו. ו**בשואל ומשיב** (ח"א ס"י ר"ד) הביא בשם **הרב מוהר"ש** לחלק דעי"כ אין הולכין בפק"י אחר הרוב רק שם דיש עכ"פ ישראל אחד קבוע, אבל כאן דאנו דנין אם הנחש ישוך או לא מהראוי ללכת בטר רוב נחשים דלא נושכין. אולם **השואל ומשיב** דחה תירוץ זה ותיירץ דבאמת תמוה הא דאמרו דעקרב פוסק והרי שלוחי מצוה אינן ניזוקין, וצ"ל דכל דשכיח הזיקא שאני ולא סומכין על הנס, ועי"כ אם בעקרב מפקי אף בנחש דלרוב אינו מזיק סומך על שלוחי מצוה אינן ניזוקין, ע"כ. ועי' בזה **בשמעתא עמיקתא** גליון קצ"א.

ו. רוב הנחשים אינם מסוכנים | ספק אם הוא נחש מסוכן

ולפי"ז יוצא לדעת רוב הפוסקים אף היכן שלרוב המזיקים עצמם אינם ממתים, לא אזלינן בטר רובא, וחשיב סכנה אם רצין אחריו. והי"ה כשרוב המין של אותו בעל חי אינו ממות ומיעוט ודאי ממות לא אזלינן בטר רובא. ואף לחולקים לעיל י"ל דבכה"ג יודו דלא אזלינן בטר רובא כיון שהמזיק במקום קביעותו וחשיב כמחצה על מחצה, עי' **בשו"ע** (ס"י שש"ט סעי' א). ועי' **בינת אדם** (שער הקבוע ס"ה) שבמקום שדרך להיות שם נקרא קבוע. ועל כן אע"פ שבאר"י רוב מיני הנחשים אינן ארסיים (באר"י מצויים ארבעים וא' מינים ונתוספת תשעה הארסיים), מ"מ מותר להרגם מפני חשש פק"י. וכן עקריים הארסיים הם מיעוט (באר"י מצויים כעשרים וא' סוגים מתוכם חמישה מסוכנים. ומי"מ אף אלו שאינם עוללים לגורם עי"י הכשתם לזיהום מקומי). [ויש לציין שיש מדינות כגון אר"י, שהנחשים כולל הארסיים הם חיות מוגנות ולפעמים חל איסור על פגיעה בהם]. ועי' **בערוה"ש** (ס"י שש"ט אות כב) שמתפק בנוונא שאינו ברור שהכלב הוא כלב שוטא, אם הוי כלל ספק פק"י דדוחה את השבת, או דאינו דומה, דאפי' בודאי כלב שוטא הי"כ אינו אלא ספק, דאטו מוכרח הוא לנשך למי שפוגע, וכיון דבעצם שטותו יש ספק, אולי לא ניתן לחלל את השבת, ואע"י ג' מחללין שבת אפי' בהרבה ספיקות, מי"מ אז הכל כשהפק"י נראה, אבל כשיש ספק בהעיקר אולי לא הותרה ויש להתניש בה, מיהו זה ר"ד ודאי דצ"ל לאינו יהודי שיהרגנו, ע"כ. ולפי דבריו י"ל דאפשר דבנוונא דאיכא רובא שאינם מזיקים ואינו רץ אחרינו דאסור. ולכאורה סברתו כסברת **האמרי יושר**, אולם יש לחלק דשאני הכא שמסתפק בגוף הדבר אם בכלל מזיק הוא משא"כ בודאי מזיק כגון נחש אלא שמסתפק אם הוא ממות די"ל דידה דחשיב כודאי סכנה לפנינו. וכן נ"י **מהמ"א**, **המתנה"ש** ו**הפמ"ג** הנ"ל דס"ל שמותר להרגם להדיא אף במקום ספק אם ודאי ממתים. ובנדון של **הערוה"ש** שמתברר לקולא דהרי לדידן (דס"ל שמשאצ"ל פטורים עליה) מותר להרוג אף ללא חשש פק"י אלא חשש נוק בלבד, אלא שמדרבנן בעינן לפי תומו (אם אינו רץ אחרינו), ואי"כ כה"ג דהוי חשש פק"י אע"פ שהיא רחוקה יש להקל. וכמו כן לפי המבואר לעיל דאף במקום דאיכא רובא דינו כפק"י לפנינו הי"ה כה"ג.

ז. נחש בירושלים

עי' **במור קציעה** (ס"י שש"ט ד"ה ונחש) שכתב דיש לי ספק בזה בדין נחש שבירושלים, דתנן **באבות** (פ"ה מ"ה) עשרה נסים נעשו לאבותינו בבמה"ק כו' ולא הזיק נחש ועקרב בירושלים מעולם, ופירשתו שם דזה היה לעולם. ועי' **בתפארת** (שם י"ב אות ב) שכת' דספרו לי ב' בני תורה דאתו מהתם זה שלא בפני זה, דגם עכשיו לא נשמע שזיק אדם שם מאלה, רק לעיתים רחוקים והדא הוא דתנינן והשמותי את מקדשכם, בקדושתן זה אף שחן שוממין [מגילה (נח)], ע"כ. ובפירוש **הרשב"ץ** **במגן אבות** כת' שזה היה לעולם. אולם מסתימת הפוסקים משמע דלא **כהיע"ב**. ועי' **בדברי יציב** (א"ח"ח ס"ס"א).

ח. הריגת בע"ח לפי תומו כשסכנתו רחוקה

כתב **המ"א** (ס"ס"ק ב) דאיתן אנשים שהורגים השממית שקורין שפיין בל"א (עכביש), נ"ל דאיסור גמור הוא דהא אינה מזיקת, ואף דיש לחוש שיפול לתוך המאכל, מי"מ מלתא דלא שכיחא הוא ויכול לכסות המאכל, וגם אי' מאלף שהיא מסוכנת במאכל, לכן יש לחפש בידם, ע"כ. ומשמע דא' מאלף אינו בכלל סכנה. ולכאוי צ"ע **במהמגיד משנה** (שבת פ"ב הי"א) הובא **במ"א** (ס"י של ס"ק א) ו**במ"ב** (ס"ק ה) שמבואר דעכ"פ אי' מאלף חשיב ספק סכנה לחלל עליו השממית. ונ"י דלעולם אי' מאלף חשיב סכנה, ושאיני הא דשממית דאיכא הרבה צדדים. וכן משמע **מהמ"ב** (ס"ק מה) שכתב בשם המ"א דאסור להרוג השממית כי אינו בריא הזיקא. ויעוי' **בתשובות והנהגות** (ח"ה ס"י שש"ט ד"ה ודעתי עמי תקצ) שהוכיח לענין פק"י דשם "ספק" נופל אפילו לאי' מאלף **מהמג"ב** (ו) לענין מעשר בהמה ד"ספק" פטור והיינו אפילו אחד מאלף וכמבואר שם ברש"י, אבל מה שכתבו המ"א והגרע"א דאחת מני אלף אינו בתורת ספק פק"י היינו לחשוש שמא יהא סכנה והוא גבד על צד הריחוק שיצמח מזה סכנה, ע"כ.

עי' **בפמ"ג** (א"ח"ח ס"ק"ב) שכתב דשממית, אע"פ שכתב המ"א אסור להרגה כי לא חשיב סכנה, דאף אם יש לחוש שאם יפול לתוך המאכל מי"מ מילתא דלא שכיחא היא ויכול לכסות המאכל כו', מי"מ לדידן דורסן לפי תומו כרבי שמעון, אבל להרוג בידים אסור אף לדידן, וכל שכן להרמב"ם ז"ל, ע"כ. ו**הבה"ל** (שם ס"ד"ה ואפילו במתכוין) דחה דבריו.

ועי' **במרדכי** (שבת ס"י ת"ג) שכת' על הא דאמרו דמזיקין שאין בהם סכנה אסור להרוג, ואם רצין אחרינו מותר, דפירש ר"ת דה"ה פרוש וכויוצא, וטעמא משום דסבר כר"ש דאמר משא"ל פטור ומשום צערא שרי, מידי דהוה אמפיס מורסא [**שבת** (ק)]. אולם **הטור** (ס"י שש"ט) כת' שאסור להרג צער פרושו. וכן פסק **השו"ע** (סעי' ט). ובאר **המ"ב** (ס"ק מה) משום דשאני פרושו וכל רמשים קטנים כה"ג דאף ע"י עקיצתו ליכא צער כולי. ועי' בזה **בשמעתא עמיקתא** גליון תקס"ו.

ועי' **בשעה"צ** (אות ע"ג) ו**בבה"ל** (שם ד"ה ואפילו) דלדעת **הרמב"ם** לא הותר לפי תומו רק במקום חשש סכנה ממש, דלא **כהפמ"ג** (שם) שכת' שאף סכנת פחד בכלל זה היינו רשאי להתייר חשיב עליה התייר להרוג במתכוין לפי תומו בעי"ח שספק אם ממתית ואינו רץ אחרינו מפני סכנת הפחד שמא ירוץ אחרינו דמה"ת מותר להרוג אלא שחכמים החמירו שצריך להרגו לפי תומו. ועי"ש שמבואר שאם לא ממתית כלל, הפחד מפני שרצין אחרינו אינו בכלל סכנה. ועי' **בשמעתא עמיקתא** גליון תקי"ג עוד בענין אם פחד וחרדה חשיב חשש פק"י.

[ועי' **בתהלי"ד** (אות יב) שתמה על המ"א הנ"ל דהיכן שהרגו לפי תומו יש להתיר אף להרמב"ם ללא חשש סכ"י וכמו שהתיר לענין צידה (כנ"ל באות א') כי הוי כמתעסק. והנה **המתנה"ש** (על המ"א ס"ק יב) ביאר דמשאצ"ל מיקרי המכבה ואין כוונתו לעשות פחמיה אלא לתכלית אחר, ושחש על הר' וכויוצא, והיינו דמלאכה היא הכבוי, ותכלית גוף המלאכה היא עשיית פחמים. משא"כ בצידה שמלאכת הצידה שלא יוכל לברוח, ואי"כ כשכוונתו שלא יזיקנו אין הכוונה למלאכת הצידה, כי אם להנצל מההיזק, עי"ש. ולפי"ז י"ל דדוקא בענין צידה היקל הרמב"ם אבל לא בענין הריגה. ו**התהלי"ד** הרגיש שלפי דברי **המתנה"ש** לא קשה קושיתו הנ"ל, אלא שהא הסכים לדבריו, עי"ש].

ה. רוב הפעמים הנחש אינו מזיק

והנה **מהמ"א** הנ"ל מבואר שבש"ע כשיש ספק אם ממתים ואפי' לרוב אינם ממתים הוי חשש פק"י ואם רצין אחרינו מותר להרגם כדרכו ואם לאו הרגם לפי תומו (דאילו היה מיירי במקום שאינם מסוכנים **להרמב"ם** אסור כמי"ש **השעה"צ** הנ"ל). אלא דלכאוי צ"ע על זה מהא דאיתא **בברכות** (ב:) דלא מפסיקין בנחש כרוך על עקבו. ואמרו **בגמ'** (ג:) אמר רב ששת לא שנו אלא נחש אבל עקרב פוסק. ופירושו **הרמב"ם** (פ"ה"מ שם) ו**הרע"ב** (שם) דדוקא נחש **שרוב** פעמים אינו נושך אינו פוסק אבל עקרב פוסק. וכן נקט **השו"ע** (א"ח ס"ד ק"ד סעי' א) ומבאר דלא חשיב פק"י בכה"ג. ומשמע שדוקא סתם עקרב מסוכן ואילו בגמ' בשבת הנ"ל למדו דכשם שמתים מותר לצודו וכו', מותר נחש וקשה היכי לפינן נחש מעקרב וזילמא נחש קיל טפי. וכבר עמד בזה **בהגהות חו"י** (שבת שם) ו**הק"נ** (שם פ"ה ס"ט ב' ת"ת ד) וכת' **הק"נ** דעי"כ סוגיא זו פליגא על רב ששת בברכות. וי"ל דלעולם הכל לפי המקום והזמן וכמי"ש **הגר"א** הנ"ל, וכן מבואר **במאירי** בברכות (שם ס"ד"ה אמר המאירי) שכת' על הא דברכות דלעולם ה"ה לנחש במקומות שנשיכתם סכנה, כלל הדברים כל שאין שם סכנה לא יפסיק לשום דבר, ע"כ. ועי' עוד בזה **בדעת תורה** (ס"ד ק"ד על סעי' א).

אלא דאיתא שקשה על הא דברכות דהרי קיי"ל דלא אזלינן בפק"י אחר הרוב. שו"מ **בבנין ציון** (ס"י קלו' ד"ה והנה כל) שהוכיח מכאן דהא דקיי"ל דאין הולכין בפק"י אחר הרוב היינו דוקא ביש ודאי סכ"י לפנינו, כגון בנפל עליו הגל, אבל בשעתה אין כאן פק"י רק שיש לחוש לסכנה הבאה, בזה אזלינן בטר רובא כמו לפנינו אסורא, ע"כ. ומתמיהא הנ"ל לא משמע כדבריו. ו**בשואל ומשיב** (ח"א ס"י ר"ד) הביא בשם **הרב מוהר"ש** לחלק דעי"כ אין הולכין בפק"י אחר הרוב רק שם דיש עכ"פ ישראל אחד קבוע, אבל כאן דאנו דנין אם הנחש ישוך או לא מהראוי ללכת בטר רוב נחשים דלא נושכין. אולם **השואל ומשיב** דחה תירוץ זה ותיירץ דבאמת תמוה הא דאמרו דעקרב פוסק והרי שלוחי מצוה אינן ניזוקין, וצ"ל דכל דשכיח הזיקא שאני ולא סומכין על הנס, ועי"כ אם בעקרב מפקי אף בנחש דלרוב אינו מזיק סומך על שלוחי מצוה אינן ניזוקין, ע"כ. ועי' בזה **בשמעתא עמיקתא** גליון קצ"א.

ו. רוב הנחשים אינם מסוכנים | ספק אם הוא נחש מסוכן

ולפי"ז יוצא לדעת רוב הפוסקים אף היכן שלרוב המזיקים עצמם אינם ממתים, לא אזלינן בטר רובא, וחשיב סכנה אם רצין אחריו. והי"ה כשרוב המין של אותו בעל חי אינו ממות ומיעוט ודאי ממות לא אזלינן בטר רובא. ואף לחולקים לעיל י"ל דבכה"ג יודו דלא אזלינן בטר רובא כיון שהמזיק במקום קביעותו וחשיב כמחצה על מחצה, עי' **בשו"ע** (ס"י שש"ט סעי' א). ועי' **בינת אדם** (שער הקבוע ס"ה) שבמקום שדרך להיות שם נקרא קבוע. ועל כן אע"פ שבאר"י רוב מיני הנחשים אינן ארסיים (באר"י מצויים ארבעים וא' מינים ונתוספת תשעה הארסיים), מ"מ מותר להרגם מפני חשש פק"י. וכן עקריים הארסיים הם מיעוט (באר"י מצויים כעשרים וא' סוגים מתוכם חמישה מסוכנים. ומי"מ אף אלו שאינם עוללים לגורם עי"י הכשתם לזיהום מקומי). [ויש לציין שיש מדינות כגון אר"י, שהנחשים כולל הארסיים הם חיות מוגנות ולפעמים חל איסור על פגיעה בהם]. ועי' **בערוה"ש** (ס"י שש"ט אות כב) שמתפק בנוונא שאינו ברור שהכלב הוא כלב שוטא, אם הוי כלל ספק פק"י דדוחה את השבת, או דאינו דומה, דאפי' בודאי כלב שוטא הי"כ אינו אלא ספק, דאטו מוכרח הוא לנשך למי שפוגע, וכיון דבעצם שטותו יש ספק, אולי לא ניתן לחלל את השבת, ואע"י ג' מחללין שבת אפי' בהרבה ספיקות, מי"מ אז הכל כשהפק"י נראה, אבל כשיש ספק בהעיקר אולי לא הותרה ויש להתניש בה, מיהו זה ר"ד ודאי דצ"ל לאינו יהודי שיהרגנו, ע"כ. ולפי דבריו י"ל דאפשר דבנוונא דאיכא רובא שאינם מזיקים ואינו רץ אחרינו דאסור. ולכאורה סברתו כסברת **האמרי יושר**, אולם יש לחלק דשאני הכא שמסתפק בגוף הדבר אם בכלל מזיק הוא משא"כ בודאי מזיק כגון נחש אלא שמסתפק אם הוא ממות די"ל דידה דחשיב כודאי סכנה לפנינו. וכן נ"י **מהמ"א**, **המתנה"ש** ו**הפמ"ג** הנ"ל דס"ל שמותר להרגם להדיא אף במקום ספק אם ודאי ממתים. ובנדון של **הערוה"ש** שמתברר לקולא דהרי לדידן (דס"ל שמשאצ"ל פטורים עליה) מותר להרוג אף ללא חשש פק"י אלא חשש נוק בלבד, אלא שמדרבנן בעינן לפי תומו (אם אינו רץ אחרינו), ואי"כ כה"ג דהוי חשש פק"י אע"פ שהיא רחוקה יש להקל. וכמו כן לפי המבואר לעיל דאף במקום דאיכא רובא דינו כפק"י לפנינו הי"ה כה"ג.

ז. נחש בירושלים

עי' **במור קציעה** (ס"י שש"ט ד"ה ונחש) שכתב דיש לי ספק בזה בדין נחש שבירושלים, דתנן **באבות** (פ"ה מ"ה) עשרה נסים נעשו לאבותינו בבמה"ק כו' ולא הזיק נחש ועקרב בירושלים מעולם, ופירשתו שם דזה היה לעולם. ועי' **בתפארת** (שם י"ב אות ב) שכת' דספרו לי ב' בני תורה דאתו מהתם זה שלא בפני זה, דגם עכשיו לא נשמע שזיק אדם שם מאלה, רק לעיתים רחוקים והדא הוא דתנינן והשמותי את מקדשכם, בקדושתן זה אף שחן שוממין [מגילה (נח)], ע"כ. ובפירוש **הרשב"ץ** **במגן אבות** כת' שזה היה לעולם. אולם מסתימת הפוסקים משמע דלא **כהיע"ב**. ועי' **בדברי יציב** (א"ח"ח ס"ס"א).

ח. הריגת בע"ח לפי תומו כשסכנתו רחוקה

כתב **המ"א** (ס"ס"ק ב) דאיתן אנשים שהורגים השממית שקורין שפיין בל"א (עכביש), נ"ל דאיסור גמור הוא דהא אינה מזיקת, ואף דיש לחוש שיפול לתוך המאכל, מי"מ מלתא דלא שכיחא הוא ויכול לכסות המאכל, וגם אי' מאלף שהיא מסוכנת במאכל, לכן יש לחפש בידם, ע"כ. ומשמע דא' מאלף אינו בכלל סכנה. ולכאוי צ"ע **במהמגיד משנה** (שבת פ"ב הי"א) הובא **במ"א** (ס"י של ס"ק א) ו**במ"ב** (ס"ק ה) שמבואר דעכ"פ אי' מאלף חשיב ספק סכנה לחלל עליו השממית. ונ"י דלעולם אי' מאלף חשיב סכנה, ושאיני הא דשממית דאיכא הרבה צדדים. וכן משמע **מהמ"ב** (ס"ק מה) שכתב בשם המ"א דאסור להרוג השממית כי אינו בריא הזיקא. ויעוי' **בתשובות והנהגות** (ח"ה ס"י שש"ט ד"ה ודעתי עמי תקצ) שהוכיח לענין פק"י דשם "ספק" נופל אפילו לאי' מאלף **מהמג"ב** (ו) לענין מעשר בהמה ד"ספק" פטור והיינו אפילו אחד מאלף וכמבואר שם ברש"י, אבל מה שכתבו המ"א והגרע"א דאחת מני אלף אינו בתורת ספק פק"י היינו לחשוש שמא יהא סכנה והוא גבד על צד הריחוק שיצמח מזה סכנה, ע"כ.

עי' **בפמ"ג** (א"ח"ח ס"ק"ב) שכתב דשממית, אע"פ שכתב המ"א אסור להרגה כי לא חשיב סכנה, דאף אם יש לחוש שאם יפול לתוך המאכל מי"מ מילתא דלא שכיחא היא ויכול לכסות המאכל כו', מי"מ לדידן דורסן לפי תומו כרבי שמעון, אבל להרוג בידים אסור אף לדידן, וכל שכן להרמב"ם ז"ל, ע"כ. ו**הבה"ל** (שם ס"ד"ה ואפילו במתכוין) דחה דבריו.

ועי' **במרדכי** (שבת ס"י ת"ג) שכת' על הא דאמרו דמזיקין שאין בהם סכנה אסור להרוג, ואם רצין אחרינו מותר, דפירש ר"ת דה"ה פרוש וכויוצא, וטעמא משום דסבר כר"ש דאמר משא"ל פטור ומשום צערא שרי, מידי דהוה אמפיס מורסא [**שבת** (ק)]. אולם **הטור** (ס"י שש"ט) כת' שאסור להרג צער פרושו. וכן פסק **השו"ע** (סעי' ט). ובאר **המ"ב** (ס"ק מה) משום דשאני פרושו וכל רמשים קטנים כה"ג דאף ע"י עקיצתו ליכא צער כולי. ועי' בזה **בשמעתא עמיקתא** גליון תקס"ו.

ועי"י **במנחת חינוך** שכתב - ונראה פשוט דהלאו אם אין לו, ואם המלוה מסופק אם יש לו גי"כ אסור לתבוע מספק, ככל ספיקא דאורייתא לחומרא מדאורייתא או מדרבנן, וקצת צ"ע על השו"ע שכתב דוקא אם ידוע, דלענין איסור באינו יודע נמי אסור, ואפשר דהתורה לא אסרה כלל באינו יודע, כי אין אדם יודע מטמונותיו של חברו, ואי"כ ברוב פעמים לא יתבענו, עי"כ אין איסור כלל רק ביודע שאין לו.

ועי"י **בכסף הקדשים** דאין קפידא כי אם כשיודע ודאי שאין לו. והוא מרומז בפסוק "העני עמך לא תהיה לו כנושה", דהיינו שהוא עמך, בגדר עני ודאי ואתה יודע ומכיר שאין לו, על זה הוא האזהרה שלא להיות לו כנושה. ולזה ל"ש בזה ספק דאורייתא לחומרא.

ועי"י **בילקוט שמעוני** לא תהיה לו כנושה - לעני שעמך שלא תהיה כנושה. ע"כ. ובאר **במנחת סולת** דיש לפרש כוונתו הילקוט למעט דאם מסופק אם יש לו מותר לנוגשו, רק אם הוא עני עמך היינו שאתה יודע וברור לך שהוא עני אז אסור. ע"ש.

מיהו **בנמוק"י** סוף פ' איהוה נשך כתב משמיה **דספר התרומות** דאין להכלים ללוה כשטוען שאין לו כלום לפרוע ואף לא להשביעו. אך דאם נסתפק המלוה והבי"ד בענין הלוה, יחקרו דבריו דאמרינן עד דרוש אחיך אוותו שהוא, אם רמאי אי לאו.

אלא די"ל דאף הוא לא אסר אלא בכה"ג דטוען שאין לו כלום לפרוע, דבכה"ג שפיר יש לנו לחשוש שאין לו. אבל היכא דאינו טוען כן, שפיר מותר לתבועו כל שאין ידוע למלוה שאין לו במה לפרוע.

ד. ועוד י"ל דכיון דמבואר בפוסקים דמסדרין לבע"ח, ואומרין ללוה הא כל מטלטלין שיש לך, כמבואר בשו"ע ס' צ"ז סכ"ג, והי"ה בקרקעות כמבואר שם סכ"ז. אי"כ י"ל דכל דיש לו איהוה ממון שמדינא מסדרין בו לבע"ח, לא מקרי שאין לו. ולפי"ז אינו מצוי כ"כ בע"ח שאין לו מהיכן לפרוע.

וכ"כ **בכסף הקדשים** דאיסור זה ל"ש כי אם כשתובע הבס שיודע שאין לו מאומה, לא שום מקרקעי ולא שום מטלטלין בשום מקום והיינו כפי הלי' דסדר בע"ח, שכל שלפי סדר זה אין בידו לפרוע כלל אז אסור לתבועו, משא"כ לעשות סדר בע"ח יש לו לתובעו.

וכ"כ לדינא בשו"ת **תשובות והנהגות** דאין איסור אלא ביודע שאין לו, ובכה"ג שלא יהיה לו ממון לפרוע אף אחר שיסדרו לו כדין [ועי"ש מי"ש בענין שיק, ואכמ"ל].

העולה דינא - אין איסור לתבוע חברו לפרוע חובו, אא"כ יודע שאין לחברו מנין לפרוע, וכן אין בידו ממון שנצרך הוא ע"פ ההלכה למוכרו לצורך פריעת חובו [ואין דבר זה מצוי כ"כ]. ומי"מ יזהר לתבועו באופן שלא יבא לידי בושח.

נכתב ע"י

הרה"ג הרב שמעון פלולי שליט"א
מו"ץ הקהילה החרדית מעלה אדומים

פניני מוסר

עניני שבת קודש לימוד התורה בשבת קדש (יב)

ניצול השבת כ"יומא דשוקא" לעבודת ה' -
"והרוצה לזכות לכתרה של תורה, ישכיל לנצל את השבת קדש לעסק התורה והתפילה, שהוא כמו "יומא דשוקא" שהיה בעיירות שהתפרנסו ממנו לכל ימי השבוע, וכל אחד השתדל לתפוס מראש מקום טוב, לעמיד מרכולתו, ולמכור כמה שיותר, ביודעו שזה פרנסתו לכל השבוע, ואם לא יצליח ביום השוק, יעבוד בקושי כל השבוע..."

כך השבת קדש הוא "יומא דשוקא" של תורה ועבודת ה', עבור כל ימות השבוע, וכן עליה המחפש את הדרכים להתעלות בעבודת ה', יהא עניני בראשו לנצל את היום הקדוש הזה כראוי, ויהיה שנוכח לנצל את השבת...".
הג"ר ישראל אליהו ויינטרוב זצ"ל, ראה דשבת עמ' צו

נערך על ידי מח"ם "עבודת שבת קודש"